

Toni Bandov

‘Historiese improvisasie’

Verhalende geschiedschrijving in de roman
Skepeling. Aanloop tot ‘n roman (2017) van Karel
Schoeman

Abstract

Karel Schoeman’s fictional historiography *Skepeling. Aanloop tot ‘n roman* (2017) offers an alternative representation of the early colonial history at Cape of Good Hope with its pronounced emphasis on marginalized individuals or groups and unrealized social potentials of the (hybridized) colonial society. By activating forgotten or concealed narratives and alternative visions of history and by writing from the position of historical ‘losers’, the text also contains an anti-colonial potential and reveals a constant ideological struggle in the historiographical representations. The novel therefore fits into the post-apartheid literary trend of rewriting (national) history, parodizing canonical texts and criticizing the ideological strongholds of Afrikaner nationalism.

Keywords: Karel Schoeman, Skepeling, historiographic metafiction, Afrikaners, South Africa

Inleiding: de tekst als een ‘hibriede skepping’

De roman *Skepeling. Aanloop tot ‘n roman* (2017) is ontstaan als een gefictionaliseerde ‘historiografische impressie’ oftewel een lyrische reflexie over de oorsprong en kenmerken van de Afrikaner ‘volksidentiteit’.¹ De roman is thematisch verweven met een reeks historiografische publicaties over de geschiedenis van de Verenigde Oost-Indische Compagnie en de Nederlandse kolonisatie van Kaap de Goede Hoop, waarover Schoeman in de periode 2007–2016 in totaal acht monografieën publiceerde. De roman

gaat in discussie met de traditionele Afrikaner geschiedschrijving, deconstrueert nationale mythes en herziet de gevestigde weergave van de Europese aanwezigheid in Zuid-Afrika. Schoemans roman is hybride. Aan de ene kant leunt hij sterk op wetenschappelijke historiografie, wat tot uiting komt in een aantal formele kenmerken – aanhalingen uit primaire en secundaire bronnen, uitgebreide fragmenten uit koloniale dagboeken en reisverhalen met aan het einde een nawoord en literatuurlijst.² Aan de andere kant wordt het historiografische materiaal begeleid door metanarratieve en metahistoriografische commentaren en reflecties die soms overgaan in lyrische mijmeringen waardoor het boek een onuitwisbaar literair karakter krijgt. De auteur verklaart deze inhoudelijke ambivalentie in het nawoord:

Die boek is saamgestel uit histories en wetenskaplik verantwoorde tekste, wat egter op *suiwer subjektiewe en onwetenskaplike wyse* gebruik is om 'n bepaalde siening van die verlede oor te dra [...]. Die resultaat is 'n *hibriede skepping, érens in die midde tussen fiksie en niefiksie*, en sou miskien as 'n 'historiese improvisasie' beskryf kan word; of hoogstens, soos sy uiteindelijke ondertitel lui, 'aanloop tot 'n roman'.³

Bovendien geeft Schoeman toe dat de *tekst* waarschijnlijk 'nuttiger' zou zijn geweest als hij geheel volgens de wetenschappelijke eisen van het historiografische vak zou zijn geschreven – voorzien dus van een uitputtende lijst van primaire en secundaire bronnen, voetnoten en gezuiverd van metafictionele commentaren. Schoeman concludeert dat een dergelijke tekst het raamwerk van een 'historiografische impressie' zou overschrijden, waardoor zijn subjectieve invullingen en het toepassen van literaire technieken bij geschiedschrijving geschrapt zouden moeten worden – wat echter een volledig andere tekst tot stand zou brengen.⁴ Schoeman is ervan overtuigd dat de koloniale geschiedenis van Zuid-Afrika veel complexer en diverser is dan wordt weergegeven in de gangbare reconstructies van de academische historiografie waarbij de inherent polyfone en gehybrideerde koloniale wereld rond Kaap de Goede Hoop niet uit de verf komt.

Door zijn narratieve en thematische kenmerken kan de roman in twee categorieën worden ondergebracht. Enerzijds voldoet de tekst van de roman aan de belangrijkste vereisten van de constructivistische historiografie waarbij de geschiedenis wordt 'genarrativiseerd' of 'verplot' met behulp van literaire technieken en waarbij de historiografische hiaten of

lacunes met verbeeldingskracht worden opgevuld. Anderzijds past de roman in de literaire post-apartheidstrend van het herschrijven van de (nationale) geschiedenis, het parodiëren van canonieke teksten en het bekritisieren van de ideologische bolwerken van het Afrikaner nationalisme. Dat is te zien aan de uitgesproken nadruk op naamloze, gemarginaliseerde of ongedocumenteerde individuen en groepen van Europese en niet-Europese afkomst, aan de beklemtoning van de verwoestende effecten van de nieuwe sociale dynamiek op de Khoi-San-samenleving en geregelde verwijzingen naar de snelle cultureel-taalkundige 'hybridisatie' van de blanke gemeenschap die pas later weer 'vereuropeest' werd. Door vergeten of verzwegen narratieven en alternatieve visies op de geschiedenis te activeren en door te schrijven vanuit de positie van historische 'verliezers' bevat de tekst ook een antikoloniaal potentieel en onthult een constante ideologische strijd in de historiografische representaties.⁵ In de roman wordt daarom benadrukt dat het geen klassieke reconstructie van het koloniale verleden vertegenwoordigt, maar eerder een alternatief verhaal over het verleden wil vormen met behulp van zowel bekende als verzwegen verhalen, personages en gebeurtenissen:

[...] in hierdie verhaal, in hierdie kumulatiewe geskiedenis is daar geen plek vir romantiek nie en uit die staanspoor reeds moet dit geweier word. Geen hoepelrokke en bepluimde hoede, geen gefladder met waaiers of beduie met kantsakdoeke nie. Dit is geen amateuropvoering van Molière nie, maar die werklikheid van die koloniale verlede van Suid-Afrika.⁶

In de roman wordt vaak het koloniale archief tegenover de gevestigde geschiedenis geplaatst, wat soms de samenhang van nationale mythen grondig verstoort en hun geloofwaardigheid ondermijnt. Zo wordt het koloniale archief – een symbool van overheersing – een bondgenoot bij het ontmantelen van gemythologiseerde voorstellingen over het verleden.

Willie Burger benadrukt dat historisch onderzoek cruciaal is bij het overwinnen van de identiteitscrisis die zich voordeed met de herpositionering van Afrikaners binnen de nieuwe sociale realiteit na de afschaffing van de apartheid en pleit voor het creëren van nieuwe verhalen in fictie, vooral met betrekking tot voorheen vergeten of onderdrukte gebeurtenissen en personages in verzet tegen de gecanoniseerde geschiedenis:

Although a specific version of the past has now been rejected, there is no clarity about the past. There is no general acceptance of a single story of the past. [...] There is no single coherent Afrikaner history any more,

resulting in an identity crisis as far as the story for 'us' is concerned. There is also no clear shared end to the 'Afrikaner narrative', shared by a large group of an 'us'. In these circumstances it is important that the past is examined. [...] The more stories we can tell about the past, the better. As more stories emerge, a new identity is formed, and a new moral identity will arise.⁷

Het overheersende narratieve kenmerk van dit soort proza is de proliferatie van 'petites histoires' [*kleine verhalen*],⁸ in dit geval gebruikt om het overheersende verhaal over het verleden te ondermijnen. Het is precies die rol die Schoeman op zich neemt door de verzwegen trauma's van gemarginaliseerde groepen op te nemen en de Afrikaner geschiedenis te demythologiseren. Hedley Twidle wijst erop dat de algehele koloniale geschiedenis van Kaap de Goede Hoop grondig gedocumenteerd en volledig bewaard is gebleven in de vorm van dagboeken, rapporten, correspondenties, enz.⁹ De tekstuele erfenis van het Nederlands koloniaal bewind in de periode tussen 1652 tot 1806 werd door de Afrikaner nationale historiografie gebruikt om een continuïteit tussen de oorspronkelijke Europese kolonisten en hun nakomelingen als een uniek (blank) volk met een unieke (Europese) identiteit te benadrukken en tevens de voorstelling van Zuid-Afrika als een 'lege ruimte' te legitimeren.¹⁰

Methodologische beperkingen en mogelijkheden van geschiedschrijving

Constructivistische geschiedschrijvers zoals Hayden White, Frank Ankersmit en Dominick LaCapra hebben de fundamentele wetenschappelijke overtuigingen van de geschiedschrijving onderzocht en diens (vermeend) bevoorrechte toegang tot het empirische verleden ontkracht. LaCapra stelt dat elke reconstructie van het verleden uitsluitend afhankelijk is van "'textualized" remainders of the past",¹¹ en dergelijke tekstfragmenten zijn geenszins eenduidig, ondubbelzinnig of onbevooroordeeld, noch bij voorbaat coherent, maar eerder "overburdened by interpretations to which we are consciously or unconsciously indebted. [...] We as interpreters are situated in a sedimented layering of readings that demand excavation".¹² Daarom concludeert hij dat historiografische reconstructies van het verleden slechts verbale constructies zijn die geen buitentalige 'materialiteit' bevatten en daardoor geen aanspraken kunnen maken op een ontologische gelijkheid met het empirische verleden. Kortom, een buitentalige histori-

sche waarheid bestaat niet. Linda Hutcheon benadrukt daarom het discursieve karakter van het empirische verleden:

[...] in arguing that *history* does not exist except as text, it does not stupidly and 'gleefully' deny that the *past* existed, but only that its accessibility to us now is entirely conditioned by textuality. We cannot know the past except through its texts: its documents, its evidence, even its eye-witness accounts are *texts*. Even the institutions of the past, its social structures and practices, could be seen, in one sense, as social texts.¹³

Hayden White (1966) en Dominick LaCapra (1980, 2014) gaan uit van het inzicht dat historische documenten, artefacten en fragmenten niet inherent vanzelfsprekend of eenduidig zijn, maar dat historische 'ontdekkingen' en gebeurtenissen onvermijdelijk moeten worden genarrativiseerd, d.w.z. ge-arrangeerd in een bepaalde narratieve volgorde, en dat betekent onvermijdelijk dat de gegevens op een bepaalde manier worden gerangschikt en dat de auteur een bepaalde (ideologische) positie inneemt.¹⁴

Elisabeth Wesseling benadrukt dat de onttroning van het historische narratief als objectief en onpartijdig discours een uitzonderlijke discursieve doorlaatbaarheid tussen historiografie en literatuur heeft gecreëerd. Deze omstandigheid werd genereus uitgebuit door postmodernistisch proza, omdat het schrijven van geschiedenis een proces bleek te zijn dat identiek was aan het creëren van literatuur, vanwege het idee dat het literaire verhaal "is supposedly governed by the same linguistic conventions as the writing of history",¹⁵ d.w.z. het historiografische verhaal, net als de literaire tekst ontstaat door "the imposition of a plot on a plotless reality".¹⁶ Hierdoor konden literaire auteurs vrijuit ideeën uit dezelfde bronnen putten en verhalend interveniëren in de verdrongen plekken van de traumatische nationale geschiedenis waar de officiële geschiedenis tekortschoot. De literaire ingreep in dezelfde archieven zal dus resulteren in een andere presentatie van het verleden waar de gecanoniseerde geschiedenis wordt ondermijnd en/of beconcurrereerd. In de roman *Skepeling* wordt de vooringenomenheid en onbetrouwbaarheid van geschreven materiaal als volgt uitgedrukt:

Jy kyk, jy lees, tussen die reëls, tussen die woorde, alhoewel jy bewus bly van die feit dat dit nie genoeg is vir volle begrip van wat hier gebeur het nie, en ook nooit genoeg kan wees nie.¹⁷

In die zin is het belangrijkste kenmerk van deze 'historiografische metafiction' of 'fictieve historiografie' dat hij zichzelf probeert te 'plaatsen'

in het historische discours, maar op zo'n manier dat hij niet bezwijkt voor de methodologische en narratieve beperkingen van de geschiedschrijving waarbij de poëtische 'autonomie' van fictie wordt behouden.¹⁸ Historiografische metafiction belichaamt daarmee de eisen van historiografische constructivisten over de 'revival' van het narratieve in de historiografie omdat het historische en fictieve narratief de gemeenschappelijke eigenschap van 'discursiviteit' delen, vandaar dat historiografische metafiction ook onder historiografie kan worden gerekend omdat het "a sense of the presence of the past"¹⁹ weergeeft. Dit kenmerkt ook Schoemans literaire en historiografische oeuvre.

De narrativisatie van de geschiedenis: Schoeman's verweving van literatuur en geschiedschrijving

De Zuid-Afrikaanse literaire kritiek beschouwt Schoeman als een van de belangrijkste romanschrijvers in het Afrikaans.²⁰ Naast zijn prozawerk verwierf Schoeman de grootste (h)erkenning in de geschiedschrijving. Schoemans historiografie werd gedomineerd door cultuurhistorische reconstructies van gemarginaliseerde sociale groepen en individuen uit de Zuid-Afrikaanse koloniale context, zoals slaven, Khoikhoi, vrouwen, missionarissen, pioniers, kolonisten, enz. Aangezien empirische historische gegevens over deze groepen zeer schaars zijn, prees de kritiek met name Schoemans gebruik van 'historische verbeelding', dwz het 'aanvullen' van de tekortkomingen van het archief met literaire verteltechnieken en een onconventionele presentatie van het verleden door een 'fysieke ervaring van het verleden' te creëren en tegelijkertijd de akoestische, tactiele en olfactorische eigenschappen ervan te benadrukken.²¹ Schoeman's historiografie wordt gekenmerkt door leesbaarheid en toegankelijkheid, wat overeenkomt met de ideeën van historiografisch constructivisme. Schoeman was van mening dat het verleden altijd onbekend en ontoegankelijk blijft en daarom moet de historicus noodzakelijkerwijs innovatieve verteltechnieken gebruiken om de 'ervaring van het verleden' dichterbij te brengen, d.w.z. wat niet empirisch kan worden bevestigd of weerlegd, maar de ervaring van de lezer verrijkt.²² In de roman *Skepeling* reflecteert de homodiëgetische verteller op het probleem van historische representatie en vereist daarom een historicus die niet aarzelt om zijn verbeeldingskracht in te zetten om de historiografische 'lacunes' op te vullen:

Die Kaap benodig die dienste van 'n romanskrywer om aanvullende detail van hierdie aard te verskaf. In die historiese rekords is dit nie te vinde nie. Terwyl beroepshistorici en akademiëci die verskyning van buitelanders op terrein wat hulle vir hulself toegeëien het, meestal nie verwelkom nie, is die verlede veels te waardevol om sonder meer aan hulle oorgelewer te word. Daar is historiese terrein waarop die historici hulle nie so goed op hul gemak voel nie en skrywers wat geleer het om op hul verbeelding staat te maak hulle beter kan laat geld.²³

In de vergelyking van Natasha Erlank van haar rol als akademisch historicus met Schoemans literaire benadering van historiografie kom ze tot de volgende conclusie: "I am an historian, attempting to recreate the lives of people now gone, while Schoeman is a novelist and an author who is attempting to breath life into the dry bones of history."²⁴ Deze 'verhalende' behandeling van het historiese verleden wordt in de roman *Skepeling* zichtbaar in de steeds herhalende 'fysieke ervaring' van het verleden:

Ek wéét, want ek was daar; ek het dit gesien, gehoor: die kiste wat aan boord kom, die bemanning wat aan boord kom; die houtwerk, die touwerk, die deining van die groot vaartuig, die gevloek en geskreeu, die gekraak van hout. Die skielike stiltes, die seile roerloos. Die hitte en benoudheid van die oorloopdek in die nag, die stilte onderbreek deur die gemompel of geskreeu van mans in hul slaap. Ek het dit gelees, herhaalde male al; herhaalde male is dit in eietydse geskifte opgeteken. Al wat verder nodig is, is 'n sekere inspanning, 'n sekere inlewing. Ek was daar, in die donker, in die benoudheid, die geklots van die see teen die kante van die skip, die seile roerloos, vasgevang in eidelose ewigheid. Ek is daar in die stilte, in die donker, luisterend, wagtend.²⁵

Schoeman was geen geschoold historicus, maar een romanschrijver die op eigen initiatief geschiedenis begon onderzoeken. Juist vanwege zijn *manier* van geschiedschrijving is de receptie van zijn historiografische bijdrage – ondanks zijn enorme oeuvre – in wetenschappelijke historiografische kringen nog steeds niet besloten. De kritiek is vooral gericht op het (on)wetenschappelijke karakter van Schoemans onderzoeks- en schrijfmethode. Erlank concludeert dat Schoeman als historicus "analytical depth"²⁶ mist en suggereert daarom dat Schoeman de kwaliteit van geschiedschrijving evenzeer meet aan "levendigheid" [*vivacity*] als aan "waarachtigheid" [*veracity*].²⁷

Bij de receptie van *Skepeling* benadrukten enkele recensenten juist de 'historiografische kwaliteiten' van de roman, zoals "'n deeglike historiese

ondersoek”²⁸ of “wydlopende en deeglike navorsing oor die seemanslewe [...] geskiedskrywing enig in sy soort”.²⁹ Het waren juist de recensies die de ‘kwaliteit’ en ‘grondigheid’ van Schoemans *historische* bijdrage in de roman *Skepeling* benadrukten die een wantrouwende reactie veroorzaakten vanuit het kamp van de Afrikaner academische geschiedenis. Daar waren ze sceptisch over het voortbrengen van wetenschappelijke inzichten in een tekst die op discursief gezien geschiedschrijving imiteert.

De meest gedetailleerde analyse van de ‘wetenschappelijkheid’ van Schoemans tekst was ondernomen door Dan Sleight (2017), een van de meest vooraanstaande deskundigen op het gebied van de vroege koloniale geschiedenis van de Kaap. Sleight beweert dat hij gedwongen is de wetenschappelijkheid van Schoemans ‘roman’ te beoordelen vanwege de opmerking van de uitgever dat het gaat over geschiedschrijving van de hoogste kwaliteit en een reeks literaire recensies die Schoemans boek kritiekloos als *geschiedschrijving* classificeerden.³⁰ Sleight probeert de methodologische historiografische vereisten te verdedigen en het wetenschappelijke discours van academische geschiedschrijving af te schermen van willekeurige literaire aanpassingen. Daarom wees Sleight in zijn uitgebreide analyse op elke historiografische, methodologische en lexicale fout alsof het een echte historiografische studie betrof. De conclusie van Sleight is dat Schoeman gevestigde wetenschappelijke procedures negeert, en daarom beschouwt hij zijn roman als een populair-wetenschappelijke bijdrage met ‘ernstige tekortkomingen’, zoals het ontbreken van een uitputtende lijst van de gebruikte literatuur, het verschil tussen primaire en secundaire bronnen, onduidelijke methodologie, waardoor het onmogelijk is om wetenschappelijke resultaten te identificeren, terminologische fouten en gebrek aan verwijzingen naar hedendaagse wetenschappelijke studies over hetzelfde onderwerp.³¹

Aan de andere kant beschuldigt Sleight Schoeman ook van moraliserende en subjectieve oordelen, die de wetenschappelijke geschiedschrijving vermijdt. Hij benadrukt in het bijzonder Schoemans ‘uitgesproken negativiteit’ jegens de Afrikaner-voorouders, en daarom gelooft Sleight dat Schoeman geen ‘neutrale’ positie inneemt ten opzichte van het verleden, maar eerder probeert een (voorheen) gevormd negatief beeld van de oorspronkelijke kolonisten te promoten. Hierdoor lijkt het alsof hun nakomelingen ‘voorbested’ zijn voor geweld.³² Sleight noemt Schoemans verhalende toon dan ook ‘inquisitoriaal’ en noemt Schoeman een ‘postkoloniale beeldstormer’ die hedendaagse morele standaarden toepast op het verleden wat tot een verdraaide voorstelling van het koloniale verleden leidt.³³

De verteller als 'bewustzijn in het archief'

In de strikte zin van het woord heeft de roman geen plot omdat het formeel gezien een reeks fragmenten en citaten uit reisverhalen, historiografieën, memoires, romans en gedichten vertegenwoordigt die de homodiëgetische verteller uitvoerig becommentarieert en reflecteert. Daarom heeft de roman geen personages als plotdragers, maar bestaat de plot uit een dialogische relatie tussen ingebedde teksten en subjectieve commentaren en reflecties op die teksten. Daarom wordt de vertelstijl gekenmerkt door associaties, uitweidingen en meditatieve, zelfs lyrische passages. Strikt genomen strekt de chronologie van de roman zich uit van het midden van de 17e eeuw tot een ongedefinieerde periode na de apartheid. In de roman Skepeling presenteert de verteller zichzelf als een passieve instantie die als het ware 'ontwaakt' in een getekstualiseerd verleden waar hij slechts kan observeren en luisteren. Daarom kan hij worden bestempeld als het 'bewustzijn in het archief':³⁴

Ék is al wat nog onthou, wat nog weet, wat nog name uit die verlede kan oproep, tastend in die donker in 'n laaste poging om sin te probeer vind. En ek wat die name oproep en die stemme opvang, kan egter niks méér as dit doen nie, betrag, luister, oorpeins, opteken; *ek kan die lot van hierdie mense nie beïnvloed nie, en niks aan hul besluite, hul keuses of hul dade verander nie*, laat staan nog dit ongedaan maak, niks doen aan dit wat eenmaal onherroeplik in hierdie land gebéúr het en die onafwendbare onheil nie keer nie; net waarneem, opteken en onthou, swygend, magteloos, en iéts probeer verstaan.³⁵

De verteller gebruikt daarom zijn positie om de stemmen te articuleren die historisch 'geluidloos' zijn gebleven. De verteller dwaalt als een geest door de historische werkelijkheid en geeft zijn indrukken weer. Een vrijwillige daad wordt hem echter ontnomen, omdat hij niet zelf kan beslissen wat hij waarneemt en naar wie hij luistert, maar binnen het archief wordt hij zich ervan bewust dat zijn visie op het verleden wordt bemiddeld door de beelden van gecanoniseerde geschiedschrijving. Dit besef maakt het mogelijk om details op te merken die aan traditionele geschiedschrijvers zijn ontgaan:

Die verlede kry 'n stem en begin praat, al daardie dooie geslagte, al daardie anonieme opseilendes van die eeue. *Al wat nodig is, is 'n sekere inspanning, 'n sekere inlewing.* [...] Maar dit is skryfstemme, boekstemme, nie praatstemme nie, al is dit dieselfde verhaal wat vertel word; en dit is dan

ook praatstemme wat geleidelik vir my uit die omringende gedruis vorm aanneem, en *stemme wat dinge noem wat deur die skrywers van boeke nooit belangrik geag is nie*.³⁶

In die zin word die archief onthuld as een plaas van spanning tussen wat word geseg en wat word verzwegen, en daardoor ook as een niet gesloten en gedefinieerd sisteem maar voortdurend open voor interpretatie en herziening.³⁷ Dit ontmasker die gevestigde historiografiese diskurs as een instrument van die magtspesie waarby slegs ‘stemmen’ verteenwoordig is die het voorreg had om in die archief te word opgenom. Die stemmen die die verteller in die roman oproep en naer wie hij luister, is voornamelijk *gesproken stemmen*, niet-gerealiseerde, stille, genseureerde stemmen die hun stempel op papier niet hebben gedrukt:

Hiér is dit nou ánder stemme wat ter sake is en wat ingeroep of opgeroep sal word, mense wat eens in hierdie koloniale wêreld geleef, hulpelose woede of veronregting gevoel, pyn en teleurstelling ervaar het, en deur wraakgevoelens, haat, wrok of verbittering aangedryf is; mense wat hierdie land ewe goed eens bewoon het, en hier dood is en aan die aarde oorgegee, ’n blywende aanwesigheid, ’n blywende herinnering, aan- of vermaning of waarskuwing. Dit is hulle stemme wat nou ter sake is, wat hier voortklink, en verder lewe in die lug. Luister wat hulle sê.³⁸

Het bestaan van deze stemmen is meestal fragmentarisch overgeleef, meestal gereduceerd tot voor- en achternaam. Sommige namen blyven echter onvolledig en kunnen niet worden achterhaald, bijvoorbeeld die namen van slaven zoals vermeld in het *Daghregister* van Van Riebeeck:

Name is ál; en soms nie eers dit nie. Heden is een Angoolse slavin overleden. Heden is een Gunese slaeff overleden. Heden sijn een slaeff ende een slavin overleden. Heden is oock overleden een van Compagnies beste slaven, die sig in ’t ploegen, dorssen ende ander lantbou-werck alsoo wel verstont als de beste boer aen de Caep. [...] Een afgeleefde man slaeff. Een ouwe afgeleefde slaefenne. [...] ’n Skielike dood, ’n haastige begrafnis, ’n naamlose graf. ’n Slaaf van die weduwee Robbertsz by Riebeeck-Kasteel is 300 tree van die opstal begrawe, toegedraai in ’n kombers met ’n mat daarom vasgewerk.³⁹

Die verteller hoop dat hij met behulp van deze stemmen het verleden zal begripen, een glimp zal opvangen van wat er presies gebeurde in die beginfase van die kolonisatie, gevolg door die opkomst van een strikt gestrati-

ficeerde samenleving gebaseerd op slavenarbeid, de vervolging van de Khoikhoi, openbare executies en de hybridisasie van culturen en talen. Om stemmen uit het verleden op te roepen, is het noodzakelijk om ze te onderscheiden in het 'lawaaï' van stemmen bewaard in het koloniale archief, wat dan inhoudt dat de dominante stemmen van het gecanoniseerde verhaal tot zwijgen worden gebracht:

Vir 'n laaste keer nog omring daardie stemme my in die donker, stemme wat mekaar probeer oorstem, stemme van mense wat aandag soek, 'n laaste kans om nog aan volslae vergetelheid ontruk te word en 'n soort onsterflikheid te verkry, sodat dit harder en dringender word, soos die slag van magtige golwe, die gedruis van 'n magtige see. *Tell my story! And mine! And mine! And mine!* Wat kan ek nog uitmaak in daardie verwarring van stemme, tale en dialekte; wie se verhaal kan ek as laaste herinnering behou?⁴⁰

Met behulp van de 'stille stemmen' die hij in het archief ontmoet of verbeeldt, reconstrueert de verteller anderhalve eeuw Nederlandse kolonisatie van de Kaap en geeft hij een alternatief beeld van de Zuid-Afrikaanse koloniale werkelijkheid. De verteller stelt zich de Zuid-Afrikaanse geschiedenis voor als een enorm, hybride zeilschip samengesteld uit alle schepen die ooit van Nederland naar de Kaap zijn gevaren, inclusief hun bemanning: kapiteins, matrozen, passagiers, goederen en bagage. De lengte van dat denkbeeldige schip strekt zich uit van Nederland tot de Kaap en symboliseert de ononderbroken culturele band en afhankelijkheid van de kolonie van Europa, aangezien het de ideeën, vooroordelen, verlangens, angsten en verwachtingen vormde van anonieme individuen uit de Nederlandse en Duitse periferie:

Al daardie lewens, stemme, gesigte, geskiedenis onderweg in 'n enkele veelsydige tog wat anderhalwe eeu in beslag neem; mense op pad na 'n verre en onbekende bestemming, nie noodwendig deur vrye keuse nie, mense wat hulle in 'n vreemde nuwe land bevind het, nie noodwendig met instemming van enige aard nie, en daar gelewe, beslissings geneem en handelend opgetree het, en daar dood is en *die gevolge van hul keuses en beslissings aan die nageslag oorgelaat het.*⁴¹

Om deze reden beschrijft de verteller de ingebeelde totaliteit van schepen en bemanningen op weg naar het zuiden als een "drywende wêreld",⁴² waarbij hij benadrukt dat het een samenleving in de kiem is die de nieuwe ruimte zal onderwerpen aan zijn eigen regels, gewoonten en verlangens en

een onuitwisbare stempel op zuidelijk Afrika achterlaten. Deze ‘drijvende wereld’ op weg naar de Kaap heeft echter geen vastomlijnde contouren, noch een bepaald sociaal kader, maar vertegenwoordigt “’n wêreld waarin niks vasstaan of seker is, waar niks is wat dit voorgee nie, ten spyte van al die versigtige boekhouding en notulering, visentering, kontrolering, die reëls, voorskrifte en ede”.⁴³ Dit benadrukt het veranderende en onvoorspelbare karakter van het nieuwe land; waarin narratieve samenhang pas met terugwerkende kracht tot stand komt waarbij het contingente en gewelddadige koloniale verleden wordt verzwegen:

Wat hiér gebeur het, wat hier gedoen of tot stand gebring is, bly gevolglik dubbelsinnig, tweeslagtig, twyfelagtig, ten spyte van alle pogings oor die jare om met straatname, standbeelde, toesprake, huldeblyke, kransleggings, gedenkdae en lowende biografieë vorm en sekerheid daaraan te gee en die twyfelagtige gegewens te outentiseer.⁴⁴

Ondanks de inspanningen van de nationale geschiedschrijving om het land vóór de komst van de kolonisten als ‘leeg’ voor te stellen – in demografisch en beschavings opzicht – zijn de sporen van inheemse volkeren, hun culturen, talen en getuigenissen steeds aanwezig en zichtbaar. Daarom wordt de geschiedenis beschreven als een ‘palimpsest’ waar ondanks uitwissingen, manipulaties en vervalsingen nog steeds sporen van de oude ‘tekst’ te onderscheiden zijn:

’n Vreemde sameraapsel is hierdie land soos ek nou terugdink, [...] van gebede, volksliedere en vlae, van toesprake oor luidsprekers, die geknetter van geweervuur en parades [...]. Lyke was daar ook, wyd uitgestrooi oor die terrein, en alhoewel hulle intussen weggesleep is, die bloed weggewas, het aasvoëls lank aangedui waar hulle eens gelê het. *Soos in ’n palimpsees bly die plek waar die letters weggeskraap is sigbaar, en by ultravioletlig kan die ou teks nog altyd gelees word. [...] Ou leed vergaan nie; onreg verjaar nie. Die letters is nog leesbaar.*⁴⁵

De verteller suggereert dat de historische verbeelding een ‘röntgenvisie’ vertegenwoordigt waarmee de historicus de meta-empirische werkelijkheid bereikt en daarin de gelaagdheid en polyfonie van de koloniale werkelijkheid ontdekt. Dit wordt geïllustreerd door een kritische dialoog met het dagboek van Jan van Riebeeck.

Kaap de Goede Hoop als dubbele metafoor

De eerste Nederlandse geschriften na de aankomst aan de Kaap de Goede Hoop getuigen van een felle strijd van de Europese kolonisten om voet aan de grond te krijgen op een vreemd continent. De belangrijkste getuigenissen uit de beginfase van de kolonisatie zijn de dagboekantekeningen van de Nederlandse commandeur Jan van Riebeeck. Om die reden typeert Van Coller het dagboek van commandant Jan van Riebeeck (1651–1662) als “a struggle to turn space into *place*”.⁴⁶ Van Riebeecks dagboek kreeg in de Afrikaner geschiedenis een prominente plaats – als een stichtersdocument, een de legitimerende tekst voor de Europese aanwezigheid aan de Kaap en hun culturele continuïteit. Daarom werd Van Riebeeck in de nationalistische verbeelding de rol toebedeeld van visionair, volksvader, stichter en proto-Afrikaner.

Aangezien de nationale mythologie de Nederlandse vestiging van de Kaap in verband bracht met het Bijbelse verhaal van het ‘belofde land’, wordt in de roman speciale aandacht besteed aan Van Riebeecks verslagen van de (on)succesvolle aanplanting van een tuin kort na de aankomst op de Kaap. Van Riebeeck bericht enthousiast in zijn dagboek van 20 juli 1652 over het zaaien van gewassen rond het fort, die later de beroemde Compagniestuin van Kaapstad zou worden. Drie dagen later constateert Van Riebeeck echter grimmig dat alle gewassen vernietigd zijn in een verwoestende storm: “al ons gesaaij verdroncken ende bedorven, tot seer groot verdriet om aen te sien”.⁴⁷ In de roman wordt die gebeurtenis geïnterpreteerd als een poging van de Afrikaanse bodem om de zaden van de ‘verkrachting’ van de kolonistoren uit te wassen. Een paar weken later begonnen echter onverwachts spruiten van de gezaaide zaden op totaal verschillende plaatsen rond het fort te ontkiemen. De verteller interpreteert deze gebeurtenis als een voorspelling van het wortelen van kolonisten op de meedogenloze Afrikaanse bodem op een specifieke, onvoorspelbare manier, buiten de voorgenomen grenzen die de VOC oorspronkelijk in oog had. Hedley Twidle (2013) stelt dat Kaap de Goede Hoop vanaf de stichting van de Kaapkolonie imagologisch werd gepresenteerd als een metafoor van de ‘Hof van Eden’. Twidle merkt op dat de Kaap

as garden remains firmly embedded in the popular imagination (and perhaps the global imaginary), with all the attendant, overdetermined metaphors of plantation, transplantation, labour, leisure, conservation, indigeneity and exoticism not to say, the complex and contentious cultural

process by which contingent (and unjust) forms of the social are produced as ‘natural’.⁴⁸

Naast zijn praktische functie als kweektuin getuigt de tuin van de Verenigde Oost-Indische Compagnie aan de Kaap ook van de domesticatie van de wilde natuur en wordt tegelijkertijd de basis van een verdedigingshek dat diefstal en Khoikhoi-invallen moest belemmeren. Dit hek wordt in de roman geïnterpreteerd als een aankondiging van een lange traditie van politiek van afbakening die de hele maatschappelijke geschiedenis van Zuid-Afrika zal tekenen, wat zijn metonymische uitdrukking zal krijgen in de boerderij [*plaas*], een sleutelfenomeen in de cultuurgeschiedenis van Afrikaner. De diepere betekenis van het tuinmotief en tuinieren wordt gekoppeld aan de post-apartheids maatschappelijke context waarbij het tuinkek van de Compagnie in de hedendaagse Zuid-Afrikaanse realiteit wordt getransformeerd tot hoge betonnen muren die welgestelde Afrikaners beschermen tegen inbraken en overvallen in de zgn. *gated communities*. De verteller vraagt zich af of deze ‘oerreflex’ van afsluiting kenmerkend is voor de Europese kolonisten en hun nakomelingen die zich manifesteert in angst voor chaos en de voortdurende afbakening van de ruimte, beheersing van de natuur en het bewerken van de grond:

[...] is dit waarom die nasate van hierdie mense [...] so ’n afkeer van bome en struik het, en in onophoudelike waaksaamheid ’n angstige stryd volhou met die kragte van die Natuur, sodat tuinmaak iets geword het wat met behulp van snoeiskêr en saag beoefen word, die saag by voorkeur nog elektries? Takke reik uit, skadu groei aan, blare hoop op, en indien waaksaamheid ’n oomblik sou verslap, sou mens onherroeplik oor gelewer wees aan duister en anargie.⁴⁹

R. J. Balfour wijst erop dat tuinieren in de postkoloniale kritiek wordt erkend als “part of the semiology of colonial discourse”.⁵⁰ Sprekend over de betekenis van tuinen in Schoemans eerdere roman ‘*n Ander land* (1983), vordert Balfour dat de tuinen in die roman niet alleen een esthetische functie vervullen, maar ook de functie overnemen van de ‘bijbelse tuin’, “which sustains survival, possession of the land and pleasure”,⁵¹ dat wil zeggen, ze vertegenwoordigen een “defensive stance”⁵² ten opzichte van een in wezen onbekend land en de eigen onwil om zich over te geven aan Afrika, om tot Afrika te behoren, wat tevens ‘hybridisering’ en ‘aanpassing’ veronderstelt. Deze terugdeinzing voor Afrika wordt gekoppeld aan de kortzichtige beheerlogica van de VOC. De Verenigde Oost-

Indische Compagnie wordt dan ook in een uiterst negatief licht gesteld, als een onheilspellend 'actief subject' onder leiding van het 'tirannieke lichaam' *De Heren XVII*, dat in Amsterdam beslissingen nam en overzeese samenlevingen fundamenteel veranderde, oorlogen verklaarde en vervolgingen goedkeurde. Twidle roept apocalyptische beelden op door te spreken over de "total presence of the Company"⁵³ die zich manifesteert als "a devouring, post-human economy of scale"⁵⁴ die alle levens in haar dienst 'uitzuigt', uitsluitend met het oog op het maken van winst. Daarom wordt in de roman *Skepeling* het idee geïroniseerd dat er überhaupt een 'gecultiveerde' kolonie op de Kaap had kunnen ontstaan:

Dit sou so mooi kon gewees het, daardie stigting, daardie volksplanting aan Kaap die Goeie Hoop; dit kón so mooi gewees het, as vrug van 'n Europese Barokkultuur op sy hoogtepunt. Dog mens lewe nie in die teorie nie, maar in die harde werklikheid, en die werklikheid wat hier ter sprake is, is nie bevolk deur idealiste, filantropie en kunstenaars nie, maar beperkte en feilbare mense, handelsmaatskappye wat beslissings vir eie wins en voordeel neem, sakemanne van wie tydgenote beweer het dat hulle God self sou verkoop as hulle seker was dat hulle Hom sou kan lewer, en die werkloses, hooploses en avonturiers wat bereid was om vir hulle te werk.⁵⁵

Daarom concludeert de verteller: "Die kolonie wat hier tot stand gekom het, het 'n ánder karakter aangeneem, waarin skilderkuns, digkuns en musiek geen beduidende rol gespeel het nie".⁵⁶ Aan de andere kant word de Verenigde Oost-Indische Compagnie vergeleken met een stoommachine dat "als machtig lichaam een eigen dampkring om zich heen had gevormd, waarbinnen tal van levens, meteoren gelijk, lichtgevend waren geworden".⁵⁷ Door bijvoorbeeld 'plotseling' van Europa naar het uitgestrekte Zuid-Afrikaanse plateau te verhuizen, werden enkele – anders anonieme en onbeduidende individuen uit de Nederlandse en Duitse provincies – de stamvaders van hele generaties toekomstige Afrikaners. Aan de totstandkoming van een gemeenschappelijke identiteit werd bijgedragen door het meedogenloze beleid van assimilatie in de Nederlandse culturele kring. Dit wordt geïllustreerd door de automatische vernederlandsing van buitenlandse namen bij aankomst op de Kaap, zo werd Heinrich Schmidt Hendrik Smit, de Schotse achternaam Thomson werd Thomaszoon, de Duitse Kreutzmann werd Cruysman en Schoemans voorvader Heinrich Schumacher werd Hendrik Schoeman.⁵⁸ Er wordt geconcludeerd dat dit in de meeste gevallen "arme stumppers"⁵⁹ waren voor wie de Verenigde Oost-Indische Compagnie destijds de enige uitweg vormde uit de ellende van de

Europese samenleving. Om in leven te blijven in een compleet nieuwe, onbekende ruimte, pasten ze zich razendsnel aan, en dat betekende snel de banden met Europa verbreken:

Dit is die Kaapse verlede hierdie, dit is die voorgangers en die pioniers, die voorgeslag, hierdie ongewaste, onwelriekende bende van die oorloopdek, besig om kaalvoet in die want te klouter, hul kos met lepels en vingers uit gemeenskaplike bakke te eet, luise uit die nate van hul hemde te verwyder en mekaar in hul beskonkenheid met messe te lyf te gaan. Dit is die voorgeslag, Jan Hagel en Jan Maat; *geboefte, schooiers en zwervers, onbedachtzaam volk, woest en wild volk, gemeen rusteloos onnutte volk, plomp en onwetend*, soos hulle deur die predikante en ander tydgenote uitgemaak is.⁶⁰

Een belangrijke ondergroep van kolonisten die traditionele patriarchale opvattingen verstoort, zijn vrouwen. Net als mannen wisten ook Nederlandse vrouwen zich te wagen aan de gevaarlijke reis naar het zuiden van Afrika, gemotiveerd door verschillende redenen, financiële schulden, persoonlijke tragedies, chronische armoede of simpelweg een avontuurlijke geest. Aan het begin van de kolonisatie stond de Compagnie echter alleen maar mannen toe om naar de Kaap te verhuizen, terwijl het vrouwen verboden was aan boord te gaan. Hierdoor ging een onbepaald aantal vrouwen illegaal aan boord van schepen, vermomd als mannen, en trad soms in dienst als matrozen of soldaten onder een mannelijke naam:

ten minste 'n honderd gevalle van verkleeding is bekend, en mens kan slegs wonder hoeveel onbekend gebly het, en hoeveel sogenaamde Suid-Afrikaanse stammoeders voor matroos uitgekom het. Die beskikbare inligting dui tog daarop dat 'n onbepaalde aantal vroue die Kaap in duistere omstandighede bereik het en dankbaar opgegaan het in 'n gemeenskap waar daar nie te veel vrae gestel is nie.⁶¹

Door naar de Kaap te komen, konden veel vrouwen met een beetje geluk stammoeders van de pioniersgeneratie van de weinige blanken op de Kaap, daarom genieten ze vandaag een bijzonder prestige bij de reconstructie van de stambomen van hun nakomelingen, onbewust dat hun voormoeders erin slaagden het strikte VOC-systeem te misleiden door zich te vermommen als mannen.⁶² De ironie van deze historische feiten is dat ze het idee van Afrikaner vrouwen als personificaties van calvinistische vroomheid en godsvrucht ondermijnen en aangeven dat veel vrouwen uit de beginfase van de kolonisatie geen 'onberispelijk verleden' hadden, waardoor het idee

van een strikte genderverdeling in een ingebeelde patriarchale samenleving wordt verstoord.

De homodiëgetische verteller legt de nadruk op vloeibaarheid, hybridisatie en de aanvankelijke openheid en onbepaaldheid van de dynamische koloniale samenleving. Het dagboek van Van Riebeeck wemelt van voorbeelden van hybridisatie. Zo bericht Van Riebeeck lapidair in zijn dagboek over de doop van het eerste kind van Jan Sacharias uit Amsterdam en de vrijgelaten slavin Maria uit Bengalen wat de verteller begeleid met het volgende commentaar:

Dit was die belowende rigting waarin die jong nedersetting besig was om te ontwikkel, in ooreenstemming met wat elders in die handelsryk van die VOC gebruiklik was; dog oor die komende driehonderd jaar sou daar heelwat hieraan verander.⁶³

Zo zal 'blankheid' een paar generaties later een integraal onderdeel worden van de culturele en politieke uitdrukking van de Afrikaner natie. Om deze reden worden vooral de niet-gerealiseerde mogelijkheden benadrukt van de *Afrikaanse* identiteit van de aangekomen kolonisten, die niet werden gerealiseerd vanwege de voortdurende culturele spanning tussen Europa en Afrika en de constant sterke Europeanisering onder druk van het koloniale centrum, dat verhinderde dat de Europeanen zich volledig aan Afrika 'overgeven'. De verteller focust vooral op het jaar 1707, dat hij aanduidt als het moment van het ontstaan van een aparte, Afrikaner identiteit, omdat toen de eerste generatie Afrikaners opgroeide op de Kaap, d.w.z. de afstammelingen van kolonisten die Europa nooit hadden gekend of gezien, behalve bij naam, en Afrika en de gemengde koloniale samenleving rond de Kaap vertegenwoordigden de enige bekende wereld voor hen. Daarom noemt de verteller ze 'echte Afrikanen' in de volle zin van het woord:

'n Eiesoortige koloniale lewenstyl en 'n eiesoortige koloniale selfbewussyn was besig om gestalte te kry, en saam hiermee het die jong kolonie tentatief 'n herkenbare identiteit begin ontwikkel wat reeds veelsydig genoeg en interessant genoeg was [...].⁶⁴

Als exemplarisch voorbeeld van de nieuwe samenleving wordt het de zeventienjarige Hendrik Biebouw genomen – een kind van een Duitse arts en een Nederlandse vrouw. Deze Biebouw had in 1707, in een vlag van jeugdige brutaliteit begeleid door alcohol, een gevecht veroorzaakt in de nederzetting Stellenbosch en weigerde de landdrost te gehoorzamen met de

volgende woorden: “Ik wil niet lopen, ’k ben een Africaander, al slaat den Landdrost mijn dood, of al setten hij mijn in den tronk, ik sal nog wil niet swijgen”.⁶⁵

Dit was de eerste keer dat iemand zich een ‘Afrikaner’ heeft genoemd. Benadrukt wordt dat Biebouw opgroeide in een totaal andere omgeving dan zijn Europese ouders - tussen de gemengde kinderen van andere immigranten, slaven en Khokhoi. Hoewel de ware betekenis van Biebouws woorden nooit is vastgesteld, werd Biebouw tijdens de politieke doorbraak van het Afrikaner nationalisme in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw ‘herontdekt’ als uitdrukking van ‘Afrikaner zelfbewustzijn’ en werd het een symbool van vrijheidslievendheid en afkeer van buitenlandse autoriteiten. Voordat Biebouw echter een symbool werd van de Afrikaner-identiteit, onderzocht historicus J.L.M Franken grondig of de jonge man “’werkelijk blank en suiwer blank was’”,⁶⁶ aangezien het ‘overschrijden’ van raciale grenzen in de vroege stadia van de kolonie vrij normaal was.

Geweld als het belangrijkste kenmerk van de kolonie

In de roman wordt ook de mythe van verlichte, beschaafde en vrijheidslievende Europeanen bekritiseerd door te beweren dat de kolonie op de Kaap werd gevormd door “die ‘onverligte’ ou Europa”,⁶⁷ dat wil zeggen “die Europa van foltering, verminkingstrawwe en heksejagte”,⁶⁸ dat in de koloniale tijd context was een vanzelfsprekend onderdeel van het dagelijks leven, waarin weggelopen slaven publiekelijk werden opgehangen, verbrand op de brandstapel en gebroken op het wiel. Daarom wordt er een causaal verband gelegd tussen de koloniale samenleving en de post-apartheids crisis in het hedendaagse Zuid-Afrika: “Die vingerafdruk van die eerste koloniste was onuitwisbaar, hul erfenis onontkombaar, en latere generasies het daarop voortgebou”.⁶⁹ De sporen van geweld uit het koloniale verleden worden geïllustreerd met ogenschijnlijk willekeurige selecties uit de archieven: “Waar jy die relaas oopslaan, vind jy die bloedige vingerspoor; waar jy teen die oppervlak klop, hoor jy die hol geluid van die dubbele boom”.⁷⁰ Zo staat in het dagboek van de Zweedse botanicus Anders Sparrman dat hij in de tweede helft van de 18e eeuw in de Zuid-Afrikaanse kolonie verbleef. Bij een gelegenheid bezocht hij de Zuid-Afrikaanse landeigenaar en patriciër E. C. Haumann in zijn landhuis in Stellen-gift in een schilderachtig gebied met wijngaarden en hoge bergen. Sparrman noteert het volgende in het dagboek:

Early in the morning I was waked here by the horrid shrieks and cries of January and February, who were undergoing the discipline of their master's lash because the horses had not been found the previous evening. Soon after the family got ready for going to church, but were prevented by a shower of rain. In the mean time we ate our breakfasts, and drank to each other's health.⁷¹

De beginzin omvat de verschrikkingen van de slavenmaatschappij waarbij al in de volgende zin het leven schijnbaar zijn normale gang voortzet. Het gewelddadige beeld van het koloniale verleden van Zuid-Afrika wordt ook geïllustreerd door alledaagse, ogenschijnlijk onschuldige gebruiksvoorwerpen die sporen van segregatie, geweld en marteling verbergen. Bijvoorbeeld de alom bekende pittoreske witte huisjes gebouwd in de zgn. Kaaps-Hollandse stijl: "Waarom is dit egter dat ék daardie huise nooit met onverdeelde bewondering kan betrag nie, knaend bewus van die feit dat dit deur slawe-eienaars en slawe bewoon is, met alles wat hierdie feit impliseer?"⁷² Vervolgens een gedetailleerde inventaris van de prominente Republikein N. G. Heijns, waarin al zijn bezittingen worden vermeld, waaronder een bepaald haardstel. Die haardstel wordt in de roman gekoppeld aan een gerechtelijk rapport waarin wordt beschreven hoe de genoemde Heijns er ooit het hoofd van de Bengaalse slavin Flora mee insloeg omdat ze hem wakker maakte met 'hard gepraat'. Het wordt gesuggereerd dat de sporen van geweld overal aanwezig zijn: "In hierdie gemeenskap is geen klank sonder weerklank nie, geen woord is sonder eggo in dié land van dubbele bodems, dubbelsinnighede en ambivalensie".⁷³

Het lot van de Khoikhoi als een transhistorische waarschuwing voor Afrikaners

De echte slachtoffers van de Nederlandse kolonisatie van de Kaap waren de volkeren van de Khoi-San-groep. Duizenden jaren lang vertegenwoordigde zuidelijk Afrika hun leefruimte, om pas honderd jaar na de komst van de Europeanen gedecimeerd te worden door vervolgingen, moorden en vooral Europese ziekten zoals de pokken:

Toe die blanke veeboere met hul perde, gewere, waens en veetroppe, hul Khoi-knegte en enkele slawe op die binnelandse plato's intrek en hulle daar begin vestig, was die binneland van Suider-Afrika reeds duisende jare lank bewoon, al was die bewoning nie van 'n aard wat vir die intrekkers 'n

beletsel sou uitgemaak het nie. Die betrokkenes was die inheemse jagterstamme wat waarskynlik in die hoëreënvalgebied langs die eskarpe van die Roggeveldberge geleef het van die wild wat hier volop was; *dog al herinnering aan hulle wat vandag nog bekend is, is 'n skuiling teen die huidige Gryskop buite Sutherland.*⁷⁴

In de roman wordt de opkomst van de Afrikaner-identiteit gekoppeld aan de verdwijning van de inheemse identiteit van de Khoi-San-stammen en slaven. Het lot van de Kaapse Khoi-San-bevolking wordt gepresenteerd als een voorafschaduwning van het mogelijke lot van Afrikaners, waarbij de fragmentarische sporen van de eens alomtegenwoordige Khoi-San een waarschuwing zijn voor de Afrikaners – dat de sporen van hun cultuur en aanwezigheid net zo goed kunnen worden weggeveegd als sporen in het landschap die een toekomstige onderzoeker zal proberen te ontcijferen:

Name is egter net so bedreigbaar en bedreig soos beton en steen, en ewe onbestendig, Crossen an der Oder ewe goed soos Leopoldstad of Rhodesië, Pietersburg of Voortrekkerhoogte. [...] Luister en slaan ag. Waar daar geen simboliek is om te ontsyfer nie, is daar nog altyd lesse om geleer te word.⁷⁵

*Danksy die stadige maar onvermydelike en onverbiddelike omwentelinge van die geskiedenis ondergaan die woonstrukture van die latere intrekkers nou egter dieselfde proses. Opstalle staan verlate, dekgras stort in oor die balke, die opgestapelde klippe stort self in, en die balke slaan neer waar hulle skielik sonder stut gelaat is. Al wat uiteindelik bly, is kliphope wat in daardie kliplandskap nouliks nog herkenbaar is, en wat argeologiese ondersoek benodig om spore van menslike bedrywighede te herwin, in die vorm miskien van 'n handgemaakte spyker of skerfie heldergekleurde porselein.*⁷⁶

De motieven van ingestorte woningen en de erosie van stenen herinneren aan de vergankelijkheid van menselijke sporen in de ruimte en wijzen op Schoemans pessimistische houding over het voortbestaan van de Afrikanercultuur als gevolg van de tektonische sociale veranderingen in Zuid-Afrika na de apartheid. In die zin anticipeert het 'rotsachtige landschap' op de tekenen van Europese aanwezigheid in Afrika in de vorm van archeologische overblijfselen, die in de toekomst onsamenhangende fragmenten of 'stemmen' zullen vertegenwoordigen voor historici waaruit ze een (samenhangend) historiografisch verhaal zullen proberen te creëren.

Besluit

Er werd vastgesteld dat de documentaire historiografie het belang van 'interpretatie' in de reconstructie van het verleden marginaliseert en afwijst als subjectief, willekeurig en onwetenschappelijk. In de kern van dit geloof heerst het idee dat het wetenschappelijk gereconstrueerde verleden een voltooid en gesloten verhaal is, waardoor er elke vorm van een dynamische dialoog met het verleden wordt afgeschreven. Door fictieve en historiografische verhalen discursief gelijk te stellen, werd aangetoond dat de manier van geschiedenis schrijven politiek potentieel heeft omdat het de lacunes kan opvullen die in de academische geschiedschrijving verzwegen worden of vergeten zijn.

Schoemans roman *Skepeling. Aanloop tot 'n roman* vervult twee functies. Enerzijds verwoordt de roman duidelijk de vereisten van het post-koloniale schrijven, waarbij de nadruk ligt op de positie van de 'Ander' en wordt benadrukt dat de lange geschiedenis van onteigening, symbolische en politieke overheersing en uitsluiting voortdurend spanningen veroorzaakt die onvermijdelijk leiden tot tegenverhalen die worden weerspiegeld in de materiële en metaforische sporen van de gekoloniseerde ruimte. Aan de andere kant zijn dergelijke fictieve herschrijvingen van de koloniale geschiedenis bijzonder belangrijk voor de post-apartheidscontext, omdat ze gemythologiseerde representaties van het verleden deconstrueren en ruimte creëren voor nieuwe (inclusievere) verhalen.

In de tekst daagt Schoeman de samenhang van nationale mythen uit door het koloniale archief – een symbool van overheersing – tot bondgenoot te maken bij het ondermijnen van gemythologiseerde voorstellingen over de continuïteit, oorsprong en beschaving van de kolonisten. Schoeman wijst ook op het bestaan van alternatieve en niet-gerealiseerde vormen van maatschappelijke ontwikkeling voorbij de grenzen van raciale segregatie en politieke dominantie. Hierdoor worden er in de koloniale geschiedenis van de Zuid-Afrikaanse 'afwijkende', hybride en instabiele identiteiten onthuld die herhaaldelijk de gevestigde voorstellingen verstoren. Schoemans 'fictieve historiografie' van Kaap de Goede Hoop opent onbekende verhalen uit de Zuid-Afrikaanse geschiedenis, corrigeert het 'collectief geheugen' en ondermijnt traditionele opvattingen door 'verzwegen' stemmen op te nemen in zijn alternatieve geschiedenis van koloniaal Zuid-Afrika:

[...] in hierdie leë ruimte klink die stemme voort, kring hulle verder, en word nie weer stil nie, word nóóit weer stil nie, hoe hard mens ook probeer

om hulle uit te sluit of te ontken, en hoe lank mens ook in die poging volhard.⁷⁷

Noten

- ¹ Zie Van Coller, 'Quisnam sum', 93.
- ² Ibidem, 94.
- ³ Schoeman, *Skepeling*, 538 (cursief TB).
- ⁴ Ibidem, 539.
- ⁵ Zie Wesseling, *Writing History as a Prophet*, 111.
- ⁶ Schoeman, *Skepeling*, 32.
- ⁷ Burger, 'The past is another country', 87; 90.
- ⁸ Burger, 'Karel Schoeman's voices from the past', 1.
- ⁹ Twidle, 'Writing the Company', 132.
- ¹⁰ Vgl. Coetzee, 'In the archive', 139: "The early interest in these documents was closely linked with political developments in South Africa, initially in an effort to associate with the Dutch (pre-British) period, later for Afrikaner nationalists to write their particular national narrative."
- ¹¹ LaCapra, 'Rethinking Intellectual History and Reading Texts', 247.
- ¹² Ibidem, 261.
- ¹³ Hutcheon, *A Poetics of Postmodernism*, 16.
- ¹⁴ Vgl. Nünning, 'Probleme der Darstellbarkeit von Geschichte', 422: "Mit der Infragestellung von Kontinuität, Linearität und her herausgehobenen Position des Historikers aber wird zentralen Merkmalen der bisherigen Darstellung von Geschichte der Boden entzogen; mehr noch, die Grundlagen der Darstellbarkeit von Historie selbst geraten ins Wanken."
- ¹⁵ Wesseling, *Writing History as a Prophet*, 120.
- ¹⁶ Ibidem.
- ¹⁷ Schoeman, *Skepeling*, 414.
- ¹⁸ Hutcheon, 'Historiographic Metafiction Parody and the Intertextuality of History', 4.
- ¹⁹ Ibidem.
- ²⁰ Zie Kannemeyer, *Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur 2*, 250; Marais, 'Nederland in de romans van Karel Schoeman', 105.
- ²¹ Zie Schutte, 'Karel Schoeman's Cape Colony', 135; Twidle, 'Writing the Company', 128.
- ²² Vgl. Van der Watt, 'Karel Schoeman en die leefwêreld van vroeë sendelinge in Suid-Afrika', 132: "Schoeman self ontken meermale dat hy 'n professionele of akademiese geskiedkundige is; hy sou homself allermins as 'n teoloog beskou het. Hy is in die eerste plek 'n skrywer van romans. [...] Schoeman beskryf die geskiedenis as narratief, as konseptuele rekonstruksie, maar kom dan nie uit by die analitiese nie en hy poog nie doelbewus om antwoorde te gee op belangrike historiografiese kwessies nie".
- ²³ Schoeman, *Skepeling*, 307.
- ²⁴ Erlank, 'Die Sendingloopbaan van Karel Schoeman', 1.
- ²⁵ Schoeman, *Skepeling*, 16.

- ²⁶ Erlank, 'Die Sendingloopbaan van Karel Schoeman', 17.
- ²⁷ Ibidem.
- ²⁸ Van Coller, 'Quisnam sum', 94-95.
- ²⁹ Raath, 'Karel Schoeman se impressionistiese-historiografiese rekonstruksie', 199.
- ³⁰ "Dit is geskiedskrywing soos geen Suid-Afrikaanse skrywer dit nog kon vermag nie." Geciteerd in Sleigh, 'Geschiedskrywing in Karel Schoeman se *Skepeling*.' , 574.
- ³¹ Ibidem, 103–109.
- ³² Ibidem, 111.
- ³³ Ibidem, 112–113.
- ³⁴ Naar aanleiding van Hutcheon die historiografiese metafictie karakteriseert as "self-consciously art 'within the archive'". Zie Hutcheon, 'Historiographic Metafiction Parody and the Intertextuality of History', 6.
- ³⁵ Schoeman, *Skepeling*, 458. (cursief TB)
- ³⁶ Schoeman, *Skepeling*, 33.
- ³⁷ Zie Jansen, 'From Thandi the Maid to Thandi the Madam', 110–111.
- ³⁸ Schoeman, *Skepeling*, 463.
- ³⁹ Ibidem, 349–350 (cursief in het origineel).
- ⁴⁰ Ibidem, 491.
- ⁴¹ Ibidem, 488 (cursief TB).
- ⁴² Ibidem, 174.
- ⁴³ Ibidem, 303.
- ⁴⁴ Ibidem.
- ⁴⁵ Ibidem, 453–454 (cursief TB).
- ⁴⁶ Van Coller, 'The Beginnings of Afrikaans Literature', 267.
- ⁴⁷ Schoeman, *Skepeling*, 364.
- ⁴⁸ Twidle, 'Writing the Company', 148.
- ⁴⁹ Schoeman, *Skepeling*, 436.
- ⁵⁰ Balfour, 'Gardening in 'Other Countries'', 127.
- ⁵¹ Ibidem, 125.
- ⁵² Ibidem.
- ⁵³ Twidle, 'Writing the Company', 150.
- ⁵⁴ Ibidem.
- ⁵⁵ Schoeman, *Skepeling*, 20.
- ⁵⁶ Ibidem.
- ⁵⁷ Ibidem, 301.
- ⁵⁸ Ibidem, 302.
- ⁵⁹ Ibidem, 224.
- ⁶⁰ Ibidem, 272 (cursief in het origineel).
- ⁶¹ Ibidem, 292.
- ⁶² Zie ibidem, 279.
- ⁶³ Ibidem, 481.
- ⁶⁴ Ibidem, 398.
- ⁶⁵ Ibidem, 388.
- ⁶⁶ Ibidem, 399.

- ⁶⁷ Ibidem, 473.
⁶⁸ Ibidem.
⁶⁹ Ibidem, 454.
⁷⁰ Ibidem, 403.
⁷¹ Ibidem, 469.
⁷² Ibidem, 21.
⁷³ Ibidem, 429.
⁷⁴ Ibidem, 416.
⁷⁵ Ibidem, 405.
⁷⁶ Ibidem, 415–416 (cursief TB).
⁷⁷ Ibidem, 494.

Bibliografie

- Balfour, R. J. 1997. 'Gardening in 'Other Countries: Schoeman, Coetzee, Conrad'. *Alternation* 4.2: 123–135.
- Burger, Willie. 2000. 'Karel Schoeman's voices from the past: Narrating the Anglo-Boer war'. *Current Writing: Text and Reception in Southern Africa* 12.1: 1–16. <https://doi.org/10.1080/1013929X.2000.9678071>.
- Burger, Willie. 2001. 'The past is another country: Narrative, identity and the achievement of moral consciousness in Afrikaans historiographical fiction'. *Stilet* 13.2: 79–91.
- Coetzee, Carli. 2012. 'In the archive: records of the Dutch settlement and the contemporary novel'. Atwell, D. & Attridge, D. (eds.) *The Cambridge History of South African Literature*. Cambridge: Cambridge University Press: 138–157. <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521199285.009>.
- Coller, H. P. van. 2018. 'Quisnam sum? Om te wees en te hoort: vrae na identiteit in die hedendaagse Afrikaanse prosa'. *Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans* 25.2: 86–119.
- Coller, H. P. van. 2012. 'The Beginnings of Afrikaans Literature'. Atwell, D. & Attridge, D. (eds.) *The Cambridge History of South African Literature*. Cambridge: Cambridge University Press: 262–285. <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521199285.015>
- Erlank, Natasha. 2000. 'Die Sendingloopbaan van Karel Schoeman'. Ongepubliceerd congresreferaat. (Online geraadpleegd op 26 mei 2023. https://www.academia.edu/6819990/A_Reflection_Karel_Schoeman)

- Hutcheon, Linda. 1988. *A Poetics of Postmodernism. History, Theory, Fiction*. New York; London: Routledge.
- Hutcheon, Linda. 1989. 'Historiographic Metafiction Parody and the Intertextuality of History'. O'Donnell, P., and Robert Con Davis (eds.) *Intertextuality and Contemporary American Fiction*. Baltimore: Johns Hopkins University Press: 3–32.
- Jansen, Ena. 2011. 'From Thandi the Maid to Thandi the Madam: Domestic Workers in the Archives of Afrikaans Literature and a Family Photograph Album'. *South African Review of Sociology* 42.2: 102–121. <https://doi.org/10.1080/21528586.2011.582351>.
- Kannemeyer, J. C. 1983. *Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur 2*. Pretoria; Kaapstad; Johannesburg: Academica.
- LaCapra, Dominick. 1980. 'Rethinking Intellectual History and Reading Texts'. *History and Theory* 19.3: 245–276. <https://doi.org/10.2307/2504544>.
- Marais, Renée. 2001. 'Nederland in de romans van Karel Schoeman'. *Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans*. 8.1: 105–128. (online geraadpleeg op 26 mei 2023. https://www.savn.org.za/images/stories/documents/TNA/TNA_20011.pdf)
- Nünning, Vera. 2003. 'Probleme der Darstellbarkeit von Geschichte. Die narrative Inszenierung geschichtstheoretischer Konzepte in ausgewählten britischen Romanen des späten 18. Jahrhunderts'. *Germanisch-Romanische Monatsschrift* 53.4: 415–437.
- Raath, Andries. 2018. 'Karel Schoeman se impressionistiese-historiografiese rekonstruksie van marginalisering en die seemansspiritualiteit in *Skepeling* (2017) – 'n bronnestudie'. *Journal for Contemporary History* 43.2: 180–205. <https://doi.org/10.18820/24150509/JCH43.v2.10>.
- Schoeman, Karel. 2017. *Skepeling. Aanloop tot 'n roman*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Schutte, Gerrit. 2012. 'Karel Schoeman's Cape Colony'. *African Historical Review* 44.2: 119–139. <https://doi.org/10.1080/17532523.2012.739753>.
- Sleigh, Daniel. 2017. 'Geskietskrywing in Karel Schoeman se *Skepeling. Aanloop tot 'n roman*'. *Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans* 24.2: 103–116.

- Twidle, Hedley. 2013. 'Writing the Company: From VOC *Daghregister* to Sleigh's *Eilande*'. *South African Historical Journal* 65.1: 125–152. <https://doi.org/10.1080/02582473.2013.763399>.
- Watt, G. van der. 2019. 'Karel Schoeman en die leefwêreld van vroeë sendelinge in Suid-Afrika – 'n oorsig oor sy sendingsgeskiedskrywing'. *Acta Theologica* 28: 121–145. <https://doi.org/10.18820/23099089/actat.Sup28.8>.
- Wesseling, Elisabeth. 1991. *Writing History as a Prophet: postmodernist innovations of the historical novel*. Amsterdam; Philadelphia: Johns Benjamins Publishing. <https://doi.org/10.1075/upal.26>.